

УДК 821.161.2.09"18"
Головацький Я.:82-342.03 Езоп

Байки Езопа в перекладах Якова Головацького

Мирослава ЦИГАНІК

Аспірант кафедри української фольклористики
імені Філарета Колесси
Львівського національного університету імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1
e-mail: journal.mif@gmail.com

У статті байку розглянуто як жанр словесності, що походить зі спільної міжнародної скарбниці та народної творчості. З'ясовано його загальні особливості й більш детально охарактеризовано езопівську байку. Байка зазвичай зображає якусь ситуацію зі світу тварин, яку не вигадують довільно, а розказують відповідно до того, що відбувалося серед людей. Спираючись на праці І. Франка, В. Гнатюка, В. Кречотня, дослідниця в основній частині статті проаналізувала байки Езопа в перекладі Я. Головацького, а в додатках подала сорок два його україномовні перекладні тексти. Переклади, які здійснив діяч «Руської трійці», означає авторка, мають прозову форму, у них відсутні широкі діалоги, а мораль подано наприкінці твору.

Ключові слова: байка, словесність, переклад, мораль, проза, текст, жанр.

Байка – популярний жанр світової словесності, що відомий ще з античних часів. Сюжети байок чи не всіх народів світу, у тому числі й українського, значною мірою походять зі спільної міжнародної скарбниці та народної творчості. Вагоме місце байка посідає в системі жанрів українського фольклору (в Західній Україні під терміном «байка» розуміли і народну казку про тварин [10: 23–24]) та літератури. Її культивували давньоукраїнські письменники (Г. Сковорода) та митці нового часу, зокрема П. Гулак-Артемівський, Є. Гребінка, Л. Боровиковський, Л. Глібов, С. Руданський, П. Куліш, М. Старицький, Б. Грінченко та інші. Поетичні особливості та художній зміст народнопоетичних байок досліджували О. Потебня, М. Драгоманов, І. Франко, В. Гнатюк, О. Роздольський, Ф. Колесса та інші вчені, а специфіку літературної байки – І. Франко, В. Кречотень, Б. Деркач.

Авторитетний дослідник жанру байки у світовій літературній традиції М. Гаспаров зазначав, що байка користувалася великою популярністю на Близькому Сході, а її тексти можна відшукати ще на шумерських і вавилонських клинописних табличках, у Біблії, творах індійської словесності, але як самостійний жанр байка постала лише в Греції [2: 243].

Сформовану структуру байки з відповідним колом мотивів, персонажів і моральних повчань вперше знаходять у грецькій літературі в VIII–VI ст. до н. е. На цей час припадає і життя та творчість легендарного засновника байки – Езопа. За даними Геродота, із біографії байкаря відомо, що він жив у першій третині VI ст. на Самосі, був рабом Іадмона і з якоїсь причини був убитий [3: 152]. Арістотель змальовував Езопа вільною людиною, що виступала в суді [2: 248]. Гераклід писав, що Езоп був фракійцем, отримав свободу від Іадмона-глухого, а перед тим був рабом Ксанфа. Народна фантазія малює легендарного байкаря передусім як

розумного раба у дурного господаря [2: 248]. Отже, якщо взяти сумарно, Езоп – це народний мудрець.

Збірник байок Езопа відомий з I ст. н. е. – її латинською мовою перевіряв римський поет Федр. Дослідники зазначали, що мова, якою написані байки Езопа, – це розмовна мова тогочасних греків. Вона проста, зрозуміла й доступна, стиль байок сухий, а найцінніше в езопівському збірнику – це уроки життєвої мудрості [2: 264-265]. Збірник також дає уявлення про матеріал риторичних вправ, які були в розпорядженні тодішніх ораторських шкіл.

Десь у VI ст. була створена так звана «середня» редакція Езопового збірника, написана тодішньою народною мовою, хоча подекуди грубою й неправильною, але яскравою. Через кілька століть з'явилася й «молодша» редакція Езопового збірника (про час виходу цієї книжки й досі виникають суперечки – її датують або IX або XIV ст.). 1479 р. італійський гуманіст Бон Аккурсі у Мілані опублікував перше друковане видання Езопових байок, в основу якого поклав рукопис «молодшої» редакції збірника. Свої байки публікували й такі видатні діячі європейського відродження, як Еразм Роттердамський (1516), Роберт Стефан (1546), Іссак Невелет (1660) та інші.

Нове життя езопівській байці дав французький байкар Лафонтен, відзначивши, що байка складається із двох частин – душі й тіла: тіло – це власне байка; душа – моральне повчання. Саме Лафонтен поєднав байку і поезію як двох рідних сестер [7: 50–51]. Німецький письменник Г. Е. Лессінг підійшов до байки як знаряддя боротьби проти соціальної несправедливості, вважаючи, що точність і лаконізм – це душа байки, а сам жанр є втіленням максимальної ясності думки [7: 54–55].

Перші переклади російською мовою творів видатного грецького байкаря відомі з XVII ст. – їх здійснили Гвознівський (1609) та Камінський (1675). Найповніше видання езопівських байок (294) у російському перекладі І. Мартинова з'явилося у 1823 р. [7: 41].

Езопівська байка переважно є зображенням якоїсь ситуації зі світу тварин, не вигаданою довільно, а розказаною відповідно до того, що відбувалося серед людей, а тому з таких байок можна винести повчання, пристосоване до різних аспектів людського життя.

Езоп як творець байки у світовій традиції притягував увагу й українських митців і дослідників, врешті, став першоджерелом низки літературних сюжетів. В. Гнатюк писав, що «один народ може перевищувати другий народ і квалітативно, і квантитативно своєю народною поезією й своєю духовною творчістю, але народу без поезії і без творчості нема, і тому кожний нарід, від найкультурнішого до найпримітивнішого, заступлений у світовім фольклорі» [4: 199]. Дослідник припускав, що байки Езопові мали те саме джерело, що й народна байка [4: 200].

Вагомий внесок у справу вивчення Езопових байок здійснив І. Франко, який у статті «Байка про вужа в домі. Польські, чеські та старослов'янські варіанти» подав із нового видання старопольського «Езопа» дві редакції цієї байки. Учений зазначав, що польські тексти містяться у книжці Берната з Любліна, що була видана у Кракові 1910 р. [11: 101–112]. За І. Франком, у Бернатовій книжці 214 байок, а віршований життєпис Езопа складено на основі писань середньонімецького письменника Т. Штейнгевеля [11: 103–104]. І. Франко відшукав відомості про те, що цей Бернгард чи Бернат¹ із Любліна вперше переклав польською мовою книжку «Сад душі» та Езопові байки віршами. Дослідник зазначав: «Чи був сей «Огородець душі» першою польською друкованою книжкою, невідомо, як також невідомо, коли вийшло перше видання Езопових байок. До нашого часу дійшов лиш один примірник досить пізнього видання з р. 1578, друкований у Кракові в Зібенайхера» [11: 102].

¹ У статті І. Франка це ім'я спочатку пишеться *Бернат*, а потім *Бернгард*.

І. Франко не оминув увагою і старочеський переклад байок Езопа, який з'явився як передрук із 1557 року у Чеській Академії наук у Празі. Учений зазначав, що чеських перекладів Езопа було чотири, незалежних один від одного: «Найстарший із них, доконаний у XIV в. римованими віршами, містить 60 байок Аноніма і заховався в одній копії в однім рукописі бібліотеки графа Баворовського у Львові; другий, друкований при кінці XV в., заховався лише в однім відривку передруку в бібліотеці в Страгові; третій, недрукований, заховався в рукописі Клементинської бібліотеки, виписаний між рядами латинського друку з р. 1517; четвертий Яна Альбіна, друкований у Простейові 1557 р. Сей передрук доконаний прозою» [11: 108].

Байки Езопа видавали й досліджували інші українські вчені. В. Кречотень у праці «Байка в українській літературі XVII–XVIII ст.» зазначав, що байку вивчали передусім у системі риторики українських шкіл XVII–XVIII століть [9: 6]. Популярним у ті часи було вчення про байку, що містилося у висловлюваннях Арістотеля та пізньоантичних риторів. Про безпосередні джерела, з яких викладачі українських шкіл XVII–XVIII ст. черпали сюжети байок, дослідник не міг написати щось певне, покликаючись на Гомера, Гесіода, Стесіхора, Архілоха, Горация, Авсорія, польсько-латинського байкаря кінця XV – початку XVI ст. Томаша Бедермана та на інші джерела. Конкретних вказівок на друковані видання чи рукописи в риториці і поетиках XVII–XVIII ст., за його твердженням, не виявлено [9: 35].

Українська риторика першої половини XVIII ст. визначає байку як вигадану розповідь, у якій у прихованому вигляді зображено істину, адже, на думку кількох теоретиків, головне в байці – поєднання вигаданого та істинного, вимислу і правди [9: 13]. Дослідник зазначав, що в Езопових байках ритори завжди знаходили яке-небудь правдиве повчання, котре залюбки використовували у проповідях, прагнучи тим самим удосконалити людську мораль, акцентуючи на розважальній і дидактичній функціях байки, а відтак педагогі, філософи, оратори та поети фактично пропагували байку серед простих людей.

Езопові байки у своїх проповідях використовував видатний український проповідник другої половини XVII ст. Антоній Радивилівський, який, за В. Кречотнем, звернув увагу на байку Езопа про Лиса і Журавля передусім тому, що знав її фольклорні паралелі [9: 6]. У творах А. Радивилівського є й дві згадки про Езопа, однак у більшості випадків такого покликання на джерело нема. Ось що можна прочитати у примітці до однієї байки: «Іоак. Камер. Книга фабул». Іохіма Камераріус – відомий німецький гуманіст, що у 1538 р. надрукував у Лейпцігу прозову латинську переробку байок Езопа, яка розійшлася по усій Європі» [9: 35].

У своїй монографії В. Кречотень проаналізував також риторичний збірник Тимофія Колісниченка, що був виданий 1636 р. Ось що учений писав про байку у цьому збірнику: «Байка привертає до себе увагу зокрема селян, котрі щиросердечно слухають вигадки і, пройняті насолодою, легко погоджуються з тим, що їх захоплює» [9: 14]. Дослідник стисло розглянув байки, що мають вигляд прозової розповіді у поетиках Іларіона Ярошевського (1702) та Феофана Прокоповича (1705) [9: 20], акцентував на тому, що у XVII–XVIII ст. була мода використовувати байку як приклад церковної проповіді, що набуло значної популярності серед християнських церковних ораторів [9: 31].

Про фольклорні витоки байки як жанру свідчить і цитована тут стаття І. Франко «Байка про вужа в домі. Польські, чеські та старослов'янські варіанти», в якій дослідник піддав сумніву твердження М. Драгоманова про те, що такий сюжет начебто й досі живе в устах нашого народу, хоча досі збирачам етнографічного матеріалу не вдалося віднайти її тексту. На думку І. Франка, тут треба вести мову про літературну традицію цієї байки, яка досить багата в польській писемності, не кажучи про західноєвропейські літератури. Учений зауважив, що на українському

грунті езопівську байку про вужа в домі вперше наведено в книжечці «Иффика ієрополитика», що спершу була видана у Львові у 1760 році, а згодом у Відні. І. Франко зазначає, що на цю байку звернув увагу М. Шашкевич, між автографами якого дослідник знайшов кілька чотиристих, переписаних із тієї книжечки і опублікованих як вірш самого М. Шашкевича [11: 110].

В. Гнатюк у своїй праці «Українські народні байки» байкою називав оповідання, в яким малюється не людський, але звіриний побут, тому-то в ній виступають звірі як головні діячі, а поява в байці чоловіка підрядна або епізодична, так само як роль звірка у казці [4: 185]. У свій збірник українських народних байок він помістив не лише нові записи, а й передруки інших збірників, серед них записи М. Драгоманова й І. Головацького [5: 179–180].

Закономірно, що учасники «Руської трійці» звернулися до жанру байки, бо вона відповідала їхнім уявленням про справжній фольклорний твір, адже була живим організмом, наповненим ідейно-художнім багатством, естетичними функціями та моральними настановами нації.

У рукописному фонді ЛННБ імені В. Стефаника НАН України зберігається переклад Езопових байок, що здійснив Я. Головацький у середині чи другій половині XIX ст. [6]. Як відомо, Я. Головацький добре володів церковнослов'янською, старогрецькою, латинською, німецькою, польською, російською, чеською, словацькою та південнослов'янськими мовами, тому не дивно, що високий рівень знань у поєднанні з ненаситною жагою до пізнання народної творчості привели вченого до спроби глибшого аналізу байок, зокрема на матеріалах Езопового збірника.

Я. Головацький прозою переклав українською мовою сорок дві Езопові байки. Перекладач не порушив езопівського стилю, а безпосередньо, якісно і доступно передавав уроки життєвої мудрості, які легко могли сприймати прості люди. У більшості творів перед читачем в алегоричних образах постають звичні для українців тварини (лисиця, ведмідь, осел, вовк та інші), бо перекладач уникав екзотичних персонажів (мавпа, слон), чим досяг максимальної виразності, адже ці тварини в українців асоціювалися з певними звичками, типами характеру й манерою поведінки. Стихло оформлені байки мають вигляд невеликої розповіді з моралістичним висновком наприкінці.

Зіставивши переклад Я. Головацького з іншими перекладами Езопових байок (М. Гаспарова, О. Білецького, Ю. Мушака), можна побачити, що Я. Головацький не порушував сюжетної лінії, часто робив оповідь більш стислою, а функцію моралі передавав народним прислів'ям, які підбирав відповідно до змісту байки. Так, мораль байки Езопа «Ворона і Лисиця» у перекладі М. Гаспарова така: «Басня уместна против человека неразумного» [8: 4], в О. Білецького – «Нерозумного чоловіка словом можна вмовити» [1], а в Я. Головацького – «Не дай ся піддурювати від лестилків». Мораль байки «Господиня і служниці» в М. Гаспарова: «Так для многих людей собственные хитрости становятся причиной несчастий» [8: 21], в Я. Головацького байка називається «Вдова і челядь» та закінчується народним повчанням: «Коли лихо, не протився силоміцю, але терпи, небоже, бо ще гірше буде». У байці «Пес» фольклорист замість розлогого висновку, в якому йшлося про те, що байка спрямована проти скупого чоловіка, використав поширене українське народне прислів'я «Лакомий два рази тратит і своє згубит».

Галицький перекладач Езопа Я. Головацький не прагнув вишуканості поетичної форми байки, не закликав до соціальної боротьби. Його переклади переслідували мету – спираючись на тексти байок Езопа, доступною мовою, без надміру поетичних прикрас передати зміст байки, який був би зрозумілий простим читачам. Переклади Я. Головацького зроблено прозою, у них відсутні широкі діалоги, а мораль байки подано наприкінці твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антична література: Хрестоматія / Упор. О. Білецький. – К.: Радянська школа, 1968.
2. Гаспаров М. Басни Эзопа. – Москва, 1968.
3. Геродотова трійця з Галікарнаса. Історій книг дев'ять, що їх називають музами. – Харків: Фоліо, 2006.
4. Гнатюк В. Деякі уваги над байкою // Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. НТШ. Філологічна секція. – Нью-Йорк, 1981. – Т. 201.
5. Гнатюк В. Українські народні байки. – С. 179-180.
6. Головацький Я. «Народна творчість» – пісні, байки, приповідки, коломийки, прислів'я, загадки, весільні обряди... // Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. – Відділ рукописів. – Фонд 36. – Од. збер. 915 – 102 арк.
7. Деркач Б. Крилов і розвиток жанру байки в українській дожовтневій літературі. – Київ, 1977.
8. Классическая басня. – Москва, 1981.
9. Крекотень В. Байки в українській літературі XVII-XVIII ст. – Київ, 1963.
10. Українська фольклористика. Словник-довідник. – Тернопіль, 2008.
11. Франко І. Байка про вужа в домі // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Київ, 1984. – Т. 39. – С. 101-112.

Aesop's Fables in Ya. Holovats'kyi's
Translations

Myroslava TSYHANYK

The article views the fable as a genre of literature originating from a common international treasury and folk art. Its general specificities are ascertained and a more profound characteristics of Aesop's fable is provided. The latter usually depicts a certain situation from the animal world and it is not invented at random but is retold in view of the events which took place among people. Relying on the works by I. Franko, V. Hnatiuk and V. Krekoten', the author dedicates main part of the article to the analysis of Aesop's fable in Ya. Holovatskyi's translation and provides his forty two Ukrainian texts in the annexes. According to the author, the translations done by the member of «Rus'ka triytsia» are prosaic, they lack expanded dialogues and the moral is placed at the end of the fable.

Key words: fable, literature, translation, moral, prose, text, genre.

Басни Эзопа в переводах
Якова Головацкого

Мирослава ЦЫГАНЬК

В статье басня рассмотрена как жанр словесности, берущий свое начало в общей международной сокровищнице народного творчества. Выявлены общие особенности басни как жанра и детально охарактеризована басня Эзопа. Она, как правило, изображает некую ситуацию из мира животных, которую придумывают произвольно, а рассказывают в соответствии со стереотипной ситуацией из сферы человеческого общения. Опираясь на труды И. Франко, В. Гнатюка, В. Крекотня, исследовательница в основной части статьи проанализировала басни Эзопа в переводе Я. Головацкого, а в приложениях подала сорок два его украиноязычных текста. Переводы, которые осуществил деятель «Русской троицы», отмечает автор, сделаны прозой, в них отсутствуют широкие диалоги, а мораль подается в конце произведения.

Ключевые слова: басня, словесность, перевод, мораль, проза, текст, жанр.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2011

Прийнята до друку 26.05.2011

БАЙКИ ЕЗОПОВІ

1. Баба і курочка

Мала бабонька кокошку, так щодень ся несла. Думає Баба: дам я курочці більше ячменю, то моя курочка ще ліпше ся буде несла, буду мала два яєчка на день – та й так і зробила. Але курочка стлустніла, та ані раз ся більше не несла.

Хто багато забагає, то й то втратить, що вже має.

2. Лисиця і Лев

Лисиця ніколи Лева не бачила, аж раз як го стрітила, так ся перелякала, що трохи не вмерла. Віттак здибала другий раз, ще ся го бояла, але вже не так. Як утрете уздріла, так ся осміліла, що приступила ід неми тай бесідовала.

За звичаю і страшні пригоди чоловік навикне.

3. Лев, Осел і Лисиця

Зібралися Лев, Осел і Лисиця разом на лови. Наловили багато звірини, а Лев казав Ослови розділити меже себе. Тот поділив на рівні часті. Але Лев розгнівався та й Осла заїв. Відтак казав лисиці ділити. Хитра Лисиця нагорну[ла] все для Лева, а собі лиш трошки лиши[ла]. А Лев питає: «Хто тебе, любочко, так ділити навчив?» А вона відповідає: «Ослика пригода».

С чужой пригоди учися сам варувати шкоди.

4. Пес

Пес із м'ясом біг через потік, уздрів свою тінь у воді, гадав, що то другий пес із м'ясом біжит, пустив своє, а кинувся там, тому взяти. Але оба згубив – так бо го не було, а своє у воду упало (і вода віднесла).

Лакомий два рази тратит, і своє згубит.

5. Вдова і челядь

Роботяща вдова будила служниці ранісінько, як перші кури запіли, до роботи. Дівкам укучилося заєдно робити і гадають, забиймо того когутище, що нас паню все рано будит. Як гадали, так і зробили: взяли когута та й головку стнули. Але ще гірше лихо напало. Пані не знали чи рано – гадали, що вже час, тай ще їх ранше будила. (Коли лихо, не противися силоміццю, але терпи, небоже, бо ще гірше буде).

6. Муравка і Коник²

7. Дід і смерть

Пішов старий за дровами, назбирав ломаків, задав на плечі та двигає. Але ж не близько було до села, так зимлів, шо кинув оберемок, та й взяв нарікати. «Ах, Боже! Поки я ще буду двигати тоту старість, та бідовати на світі, о смерти, смерти, прийди

² Написано лише заголовок.

та закінчи моє лихо!». А тут і появилася смерть кістлява, халява та із косою, та крізь зуби і каже до нього: «Чогось мене кликав, чоловіче». Напудився старий дід, та й каже, що би сь мені дрива завдала.

Кождому чоловіку хоть і старому, і в якій біді, то житєє миле.

8. Господар і сини його

Господар перед смертю закликав синів, а щоби їх заохотити до орання і управи кавалочка городу чи землі, яку їм лишав, сказав до них: «Дітоньки, я вже їду із сего світа, а що маю, то вам у тім городі лишаю. Шукайте, копайте та там знайдете». Діти гадали, що він там гроші закопав, по смерти старого як взяли робити, як взяли копати, перекопали і перерили цілую царинку. Не найшли грошей, але землю так справили і вчистили, що ся більше, як утрос, так уродило, як бувало.

Праця неустанна є найбільшим скарбом.

9. Собаки

Голодні собаки іздріли шкіру у потоці намочену, а не мігше її досягнути, зложилися разом воду випити, щоб шкіру дістати. Взяли пити, пьют, пьют, аж покулали, але ні води не випили, ні шкіри не дістали.

10. Вовк і Журавель

Вовкові кістка застрягла в горлі, а той вис, просить змилованя. [Навернувся] журавель. Як возьме просити, як возьме лебедіти, обіцнос заплачу, нагороду – щоби запустив свою шию в горло Вовкове та й кістку витягнув. Добрий Журавель послухав, кістку витяг – та й каже: «Заплати ж дядьку». «Ой, так ще чого нестало, – відказав з усміхом Вовчище, вищиривши зуби, – досить з тебе ласки, що я тобі голову не відкусив, що сь ся щасливо добув із мого горла. Погані люде, що видобувши ся із небезпечності, добродіям своїм невдякою відплачуют. (За твое добро кадук тобі в ребро).

11. Лис коло яблуні

Лис увидів красні ягоди, хотів їх покушати. Підскочив раз, другий, але не міг досягнути. Видит, що тяжко дістати, сказав собі: «Нащо їх рухати, ще не стиглі і квасні».

Такі люде не раз не мочущі свого досягнути, удают, що не хотіли.

12. Старий і молод[ий] кінь

Гуцул наложив торх на старого і молодого коня. Старий проситя у молодого: «Візьми трошки із мене тяжару, бо я ся підірву (надірву) та й загину». Але молодий не хотів. Прийшлося під гору. Гуцул кричить ци рщений, кінь упав, та й і здох. Газда переклав весь торх на молодого і ще і шкіру зо старого приложив із верха. Тепер шкапа заволала: «Ох, біда, не хотів я трохи помочи старому, тепер все несучу, і ще його шкіру».

При слабом сильнійший ся поділит і своє житєє заховає, сли за него дбає.

13. Лев і Лис

Лев постарівся так, що не міг собі поживи роздобути, взявся на хитрощі. Пішов до печери ліг і взяв стогнати, розболівся. Приходили усі звірятка відвідувати слабого, але він, котрий прийшов, того із'їв. Немало так погинуло, але Лиска позналась на

хитрость – показалася лиш подалеку із входу, питається, як ся має. Лев каже, що зле, але чому ближче не приступит? Питав дальше. Тому, каже хитра Лисиця, що бачу багато слідів до ями, а із ями ні жадного.

Хитрий чоловік і острожний на окольності, все із небезпеченства ціло вийде.

14. Ворона і Лисиця

Ворона, укравши м'ясо, сиділа на дереві високо. Лисиця заздріла у неї м'ясо, хотівше го дістати, стоїт під дубом; взяла ворону хвалити за великого і красною птаха, щоби ся їй належало бути царицев меже всіма птицями, коби лишень голос мала, то би і так була царицев. Ворона, упустивши м'ясо, закракала, (щоб ся похвалити). Лисиця підбігла, захопила м'ясо та й засміялась із дурної: Була би сь, певне царицев, коби сь лишень розум мала.

Не дай ся піддурювати від лестилків.

15. Олень і Лев

Прийшов Олень до криниці пити. П'є, п'є, аж уздрів свій тінь у воді (приглянувся), тішився своїми рогами, що такі красні, великі, росховаті – поглянув на ноги, аж такі тоненькі, що нінащо і дивитися. Ледви оглянувся, аж тут надбіг Лев (стрілець), Олень в ноги, і добре утікав. Доки було в чистім полю, то спасався. Але прибіг до ліса, тут рогами зачепив за корчі, не спосіб утікати, Лев дігнав і злапав. Здыхаючи, вже так до себе приговорював: «Дурний, з чого я гулив, тоти спасли мене, а на що я дужав, то мя загубило.

Та в нещастю не раз тот, на кого недба, йому той нам поможе, а в кого віруємо, тот ізрадит.

16. Лисиця і Левиця

Лисиця гулила левицю, що все лише по одному родит. По одному, але важному, бо все лев'ятко, а не поросятко.

Красота (вартость) не в множесті, але доброті.

17. Медвідь і товариші

Товариші сердечні ішли однов дорогов. Напав їх Медвідь, оден із них кинувся і видрапався на дерево, та й там і сховався, другому не було коли утікати; упав ниць на землю та й лежить, як мертвий. Медвідь прийшов, обнюхав, обникав, приложив морду та й слухає, чи живий, але тот запер дух. Медвідь, бачивши, що не дихає, пішов пріч. Мертвий встав, а той з дерева питає го ся, із усмішкою, що тобі Медвідь казав до уха. Казав, каже, щобим на другий раз із таким побратимом не ішов в до-рогу, що в нещастю самого покидає.

Добрий приятель покажется в нещастю.

18. Брехливий хлопець

Хлопець, пасучи вівці, кричав над люде: «Ратуйте! Хто в Бога вірує! Вовк біжит, всі вівці видушит!»! Селяне ся збігли, але нікого не вздріли, а хлопець ся сміяв, що їх подурив. Так удалося раз, другий, третій – на послід бо ізоправда вовк прийшов, хлопець кричить, кричить на все горло «ратуйте, р[атуйте]», але люде гадали, що він їх зводит і чули, але ніхто не прийшов. Вовк убіг межи череду і всі вівці подушив.

Брехливому не вірут, хоть і правду каже.

19. Пес і Вівці

Кажут, що колись, як ще всі звірі бесіду мали, що Вівці до пана ватажка (газди) говорили: «Неправо газдуєш, ми тобі і вовну даємо, із нас маєш і ягнята, і бриндзю, а нічого не даєш, лиш то, що сами собі намикаємо у полонині, а Собаці все даєш, що сам їси, кусок собі, а йому другий від губи, а з нього що маєш?» Але Пес, зачувши, відозвався: «Правда, що нема ні вовни, ні бринзі, але я вас всіх стережу, щоби вас лихий чоловік не вкрав котору або вовк не роздер. Коби я вас не стеріг, то бисте дня пасти не могли із бою».

Вівці, видячи, що правда, утихомирилися і Пса усе поважали.

20. Ланя і ліщина

Ланя, пронаслідована, гонена ловцями, сховалась у ліщині. Ледве її минули, она, думаючи, що безпечна, взяла собі листочки зривати та й покидовати. Один стрілець обернувся і zobачив, що ся киває листе і галузе, догадався, вернувся і застрілив ю. Конаючи, зітхнула Ланя та й каже: самам собі винна, справедливо гину, бом не шанувала того, хто мене схоронив.

21. Тінь шкапельти (вопілі)

Найняв собі Жидок коня, щоби поїхати за гору. Виїхали на верхи чисте поле, стало дуже парко, і душно, що тяжко і стерпіти. Стали у полудне, хлоп хотів лігти в тінь, але Жид не дає, каже: «Я заплатив, я найняв коня, то моя і тінь». «Брешеш, бо то мій кінь, ти наймив коня, але не тінь». І так сварилися, сварили, сонце з полудня, вони сваряться, сонце на заході, вони все сваряться, а з місця не ідуть – з пана ні вігта, ні мандата.

Дурні, що за дурницю сваряться, лише час гаять.

22. Лев і Миш

Заснув собі Лев, а Мишка бігала коло нього та й залізла му коло лапи, Лев ухопив Мишку. Мишка просить: «Помилуйте мене, Паноньку, не губіте мене, я вам у пригоді стану, поки віку не забуду». «Ти мізинна, мені що коли поможеш», – сміявся Лев, розчулений, та й пустив її на волю. Небавком заставили ловці сіти та й Лева уловили і прив'язали до дерева. Лев стогне, буриче, рвется, але годі. Прибігла Мишка на поміч, як взяла гризти мотуз так гризла, що ізо всім вірвався – заким ловці вернули. Мишка відізвався: «Ти сь мене тогда висміяв, а сьогодні бачиш, що і Мишка мала, а поможе».

Добрі люди, хоть малі і слабі, могут часом і великим, і можним помогти.

23. Осел в вовчій шкурі

Осел убрався в вовчу шкуру і всі боялися його, гадали, що вовк – люди утікали, маржа утікала. Але завіяло вітром, шкіра відвернулася, осел показався, ту всі збіглися із ціпами, киями і дурного осла убили.

Коли с бідак і харлак, не пнися до панства, бо тя висміют і нінащо зійдеш.

Із Сімпліція

24. Комар і Бик

Сів собі комар на розі Бикови, а бзенив. Каже до вола: «Може, тобі тяжко, то я ся уступлю». Але Віл відповів: «Все то однаково, я не чув, як есь прийшов, та й не дбаю, чи ся вступиш».

25. Хлоп і гадина

Ішов чоловік зимов і найшов змерзлою гадюку, змиловався, взяв і вложив за па-зуху. Ледви ся гадюка розігріла і ожила, а свого добродія укусила.

26. Пчола і Голуб

Летіла Пчілка с поля із медом, вітром дунуло, тай упала в воду. Уздріла Голубка, сидівши на вербі, вломила листочок, на воду пустила, Пчола ся хопила, просохла і полетіла. Надійшов стрілець, уздрів Голуба та й підходить, та й вже рушницю підси-пає і прицілює, лиш би стрілити і Голубки б не було. Але Пчілка, уздрівши небезпе-ченство, забрєніла коло уха, коло ока, та й джог в саму руку. Стрілець махнув рукою, тупнув ногою, а тим часом Голубка ізлетіла на ліси.

27. Кізлятко і Вовк

Кізлятко вилізло на хату високо і уздріло Вовка, і сміялося, злословило вовкови. Вовк, обходячи, види, що не сягне. «Не ти, – каже, – мене гулиш, але тото місце».

28. Тонучий хлопец

Хлопец купаючися у ставу, тонує, а уздрівши приходящого, кричав: «Ратуйте». Але проходящий гудив хлопця: «Пощо ти там ліз, хто то видав на глибоке ходити». Хлопец плаче: «Витягай, дідусю, а відтак мете і сварити, що схочете».

29. Пес і Лис

Гончий Пес гнався за Медведем, але як Медвідь обернувся і забурчав, Пес наляка і назад. Увидівши то, Лис каже: «Ти гониш Медведя, а його бурчення боїшся?»...

30. Птиці і Пава

Як раз птиці хотіли короля обирати, Пава сказала, що мене оберіте, бо я дуже красна. Всі ся згодили, але Ворона відозвалася: «А як нас Орел схоче побити, чим Пава нас меш боронити?»...

31. Вовк і Ягнятко

Прийшов Вовк пити до жерела потока, уздрів Овечку, котра також пила, але да-леко нижче, і досить далеко від нього: «Негіднице, – сказав Вовк, – як ти смієш мені воду каламутити, що я п'ю?» «А де ж я вам воду каламучу, тадже я нижче стою, як ви». «Ба, але вже рік минув, як ти мені раз лихословила». «Та де ж рік минув, мене ще тогді на світі не було». «Ба як не ти, то знать твій брат». «Та коли ж бо я брата не маю». «То, може, хто із родини твоєї, ви всі на мене ворогуєте. Час мені помститися за своє». Сказавши то, кинувся на ню та й роздер.

Хто дужчий, то все лучший.

32. Вовк в овечій шкірі

Раз Вовк, убравшись в овечу кожу, і так перебраний стинав довго ягнята. Але пастух піймав го і повісив разом таки в овечій шкурі. Сусіди уздріли, та й питали, що ти робиш, що свої вівці вішаєш? Але він сказав: «А придивітися, що то лиш ове-

ча скіра, а в ній було вовче тіло». Не треба з виду людей судити, але по поступках і ділах їх.

33. Вуж і Єжак

Єжак зимою прийшов до нори Вужа тай труситься із зимна тай проситься: «Пусти мене, добрий сусіде, у свою хату». Вуж пустив го, але скоро той вліз, стало їм обом тісно, тай голочки Єжеві та усе Вужа колот. Той відсувається, а Єжак розклався тай все шпигає в боки. Тоді сказав Вуж Єжакові: «Ей, свату, вліз есь в мою хату. Шукай собі другого місця, бо мені тут тісно». «Добре, – каже Єжак, – коли тобі тісно, то гляди ти собі другої хати, мені і тутки добре». Невдячність для добродітелів є страшний виступок...

34. Ворона в павлянім пір'ю

Ворона позбирала павлиних пір, та й прибралася так що Пава. Ходила собі гордо та пишно і з другими птицями і говорити не хотіла. Але догляділи Павичі, тай як ся збігли, так взяли виривати пір'я та скубати, так скубли, що нарешті у неї всі і її пір'я обідрали, аж голісінька стала.

Коли хочеш до панства мішатися, то пізнавши, тебе зовсім обсміють.

35. Желудок і члени тіла

Раз повстали руки і ноги против череву. «Що ми, – кажут, – будемо робити розщибатися на всі сторони – а він собі сидит, та нічого не робит, ми для нього працюємо, та ще до губи приносимо, а він лише собі їсть та й годі». Збунтовалися тай перестали робити і їсти. Було так кілька, аж пізнали руки, ноги і все тіло, що біда, що слабнут, взялися руки до роботи, принесли му до губи страву – але вже желудок не годен був спотребовати – тіло слабло-слабло тай погинуло. Всякій член краєвий служити повинен один другому помагати – інакше всі пропадут!

36. Лис і Козел³

Лис і Козел прийшли до криниці води пити. Але криниця глибока була. Лис вскочив в криницю, напивс, та й каже Козлови: «Скакай і ти». Козел послухав, нуж собі вскочив. Напившись, бачит Лис, що тяжко вилізти, каже до Козла: «Ну но ти приложи роги до стіни (цебрини), я стану, може, вискочу, а як вискочу, то й тобі поможу». Козел припер роги до стіни, а Лис собі стриб та й вже на дворі. «Поможи ж мені тепер». Але Лис ще посміявся: «Який ти дурний, Цапе, пощо тобі було там лізти. Коби ти мав хоть половину тільки розуму, що борода довга, то бис був отім думав перше, заким есь вліз».

Розумний чоловік перше розгадає, заким що робит.

37. Залізний баняк і горнець

Обох вода несла – чи повінь – глиняний горнець все в баняку плине та відсувається від баняка. «Чого боїшся, – каже той, – нам одна дорога, ми вкупі пливемо, товаришу, я тобі нічого не зроблю». «Ні, нерівний товаришу, як трафится почеловкатися чи пригодною, чи наумисне, то ти цілий останеш, а я житьє пострадаю і, отже, ліпше плинью, але вдалеку від себе». Нерівна дружба небезпечна.

³ У рукописі Я. Головацького збивається послідовність байок, тому в нас у кінцевому результаті налічується 42 байки, а у праці фольклориста – 41.

38. Лис і Бузьок

Лисиця запросила раз Бузька на комашню. Подали їсти все на тарілках. Лисиця хлебтала по своєму, та й все приговорює Бузькові: «Живіться, кумоньку, живіться, любоньку». Бузько що зебне, то вмочит кінчики писка, піднесе догори то по шії потече, по бороді потекло, а у рот не попало, як то кажут. На другий рік запросив Бузько Лисицю на празник. Та поставив все у бутлях. Та й собі просит: «Які ж бо ви кумо, дається просити». А сам таки заїдає, що аж по бороді тече, як кажут. Лисиця фостиком виляє та й облизує, що на бутель капне. Так як ти кому, так люде і тобі.

39. Медвідь і пчоли

Медвідь вліз до пасіки та забрався до пчіл. Одна пчола втяла го в самий ніс. Медвідь розярився так, що став по пасіці товчися та всі улії поперевертав. Тоді всі пчоли рушили на нього, як взяли кусати, що аж утікати мусів. Коли хочеш за уразу помститися, то ще гірше тебе поб'ють.

40. Батько і діти

Старий батько мав сварливих синів, казав собі принести пук прутів і дає кождому ломити. Силовалися всі, але жаден не зломив. «Ну, добре, – каже батько, – беріть же тепер по пругику і ломіте». Взяли, розв'язали та й переломали всі. «Отже, видете, коли будете так вкуші жити дружно, то ніхто вас не зломит, а як будете сварливі, то всі пропадете».

Счастьє родини є згода.

41. Рожа і Мотиль

Розцвіла Рожа в панскім городі, в саду в куточку, та й завидівала посестричкам, що її ніхто не бачит, а вони насеред города красуються. «Хто іде, – кажут, – то глядить, то хвалить, то любуєся ними, а я живу і умру в куточку, а ніхто не знатиме в куточку». Прислухався Мотиль її жалобі та й каже: «Хоть умреш, та пізніше, як вони, бо їх палит жар сонячний, та й часто хто іде, то скубне або попсує, а ти в холоді та на стороні жиєш спокійно та й довше прожиєш». Не завидуї значнійшим: житьє їх здалека блищить, але нераз коротке і тяжке, но придивися ближче.

42. Комар і Лев

Раз Лев розревівся на весь ліс – так усі звірі утікали – одна сміла Муха визвала го на поединок. Лев вийшов на місце, але усміхнувся на безсиліє дурної Мухи. Муха прилетіла і сіла, і влізла му в ніздри та й взяла кусати. Лев сердився, кидався, качався, бив лапою по носі, але Мусі ні тютільки – вона все своє – кусала, кусала, так що сам Лев мусів ся піддати і признати, що програв справу. Горда та пишна Муха полетіла голосити по всім лісі меже сестрами, що Лева побідила. Бзинить на все горло та й летить. Аж тут паутиня було на дубі розснване, зачепилась та й погинула, так гірчилася, що Лева побідила, а її Паук загубив.

Гордість і неосторожність не раз причиною смерти.